

دانشگاه قم

دانشکده الهیات و معارف اسلامی
پایان نامه دوره کارشناسی ارشد فقه قضایی

عنوان:

مسئولیت کیفری مسلمان در ایراد جنایت بر غیر مسلمان در زمان صلح از منظر فقه و حقوق

استاد راهنما:

دکتر محمد نوذری فردوسی

نگارنده:

یاسر فرهادی حاجی بابا

پائیز ۱۳۹۴

سَمَاءُ الدُّعَاةِ الْحَمِيمَةِ

ب

تقدیر و تشکر:

حمد و سپاس خدای را که توفیق کسب دانش و معرفت را به ما عطا فرمود. در اینجا بر خود لازم می‌دانم از تمامی اساتید بزرگوار، به ویژه اساتید دوره کارشناسی ارشد که در طول سالیان گذشته مرا در تحصیل علم و معرفت و فضائل اخلاقی یاری نموده اند، تقدیر و تشکر می‌نمایم.

از استاد گرامی و بزرگوار جناب آقای دکتر محمد نوذری فردوسیة حفظه الله که راهنمایی اینجانب را در انجام تحقیق، پژوهش و نگارش این پایان نامه تقبل نموده اند نهایت تشکر و سپاسگذاری را دارم.

چکیده:

اقلیت‌های دینی که در جوامع اسلامی زندگی می‌کنند، بخشی از شهروندان جامعه اسلامی محسوب می‌شوند و حکومت اسلامی نیز بر اساس آموزه‌های پیشوایان دینی خویش، موظف است که از حقوق این افراد دفاع کند. در فقه اسلامی به این افراد اهل ذمه یا اهل جزیه گفته می‌شود و به غیر مسلمانانی که با اجازه دولت اسلامی و با انگیزه‌های مختلف، وارد سرزمین‌های اسلامی می‌شوند اصطلاحاً مستأمن گفته می‌شود.

اصل سیزدهم و چهاردهم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران نیز بر اساس فقه پویای امامیه به حقوق اقلیت‌های دینی اشاره کرده است.

چنانچه جرمی علیه تمامیت جسمانی، معنوی، مالکیت و اموال این گروه از افراد به وقوع پیوندد، دستگاه قضایی نظام اسلامی موظف است که با مجرمین برخورد قانونی کند.

یکی از این جرایم مورد بحث، ایراد جنایت مسلمان بر غیر مسلمان است که بر اساس فقه و حقوق اسلامی در جنایات عمدی به علت فقدان یکی از شرایط قصاص یعنی برابری در دین، قصاص از مسلمان منتفی است؛ ولی در صورت عادت مسلمان بر قتل ذمی، مسلمان کشته خواهد شد. همچنین در جنایات شبه عمد و خطایی نیز مسلمان باید از عهده‌ی دیه جنایت حاصله بر آید. اما در مقدار دیه اهل کتاب، بر اساس استدلال فقها بر سنت، چند نظریه وجود دارد. که در این رساله، نظریات مشهور فقها را با تطبیق بر حقوق موضوعه، مورد بررسی قرار گرفته است.

کلید واژه‌ها: مسئولیت کیفری، قصاص، دیه، جنایت، کافر، صلح

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	فصل اول: کلیات.....
۲	مقدمه.....
۵	طرح کلی تحقیق.....
۵	بیان مسأله:.....
۶	الف. سوال اصلی:.....
۶	ب. سوال های فرعی:.....
۶	ضرورت انجام تحقیق:.....
۶	فرضیه های تحقیق:.....
۷	پیشینه و سابقه تحقیق:.....
۸	۱. مفهوم شناسی:.....
۸	۱-۱. مسئولیت کیفی.....
۸	۱-۱-۱. مفهوم لغوی.....
۸	۱-۱-۲. مفهوم اصطلاحی.....
۹	۲-۱. قصاص.....
۹	۱-۲-۱. مفهوم لغوی.....
۹	۲-۲-۱. مفهوم اصطلاحی.....
۱۰	۳-۱. دیه.....

- ۱-۳-۱. معنای لغوی..... ۱۰
- ۱-۳-۲. معنای اصطلاحی..... ۱۰
- ۴-۱. جنایت..... ۱۱
- ۱-۴-۱. مفهوم لغوی..... ۱۱
- ۱-۴-۲. مفهوم اصطلاحی..... ۱۱
- ۵-۱. کافر..... ۱۲
- ۱-۵-۱. معنای لغوی..... ۱۲
- ۱-۵-۲. معنای اصطلاحی..... ۱۲
- ۱-۲-۵-۱. تقسیم بندی کفار از منظر سیاسی..... ۱۴
- ۱-۲-۵-۱-۱. کفار ذمی..... ۱۴
- ۱-۲-۵-۱-۲. کفار حربی..... ۱۹
- ۱-۲-۵-۱-۳. کفار معاهد..... ۲۲
- ۱-۲-۵-۱-۴. کفار مستأمن..... ۲۲
- ۶-۱. صلح..... ۲۳
- ۱-۶-۱. مفهوم لغوی..... ۲۳
- ۱-۶-۲. مفهوم اصطلاحی..... ۲۳
- ۱-۶-۳. مهادنه (ترك محاصمه و آتش بس)..... ۲۴
- ۱-۶-۳-۱. معنای لغوی و اصطلاحی هدنه..... ۲۴
- ۱-۶-۳-۲. ادله مشروعیت مهادنه..... ۲۶
- ۱-۶-۳-۳. مدت مهادنه..... ۲۷
- ۱-۶-۳-۴. شروط و قرارداد مهادنه..... ۲۸

۱-۳-۵ آثار قرارداد مهاده ۳۰

فصل دوم: بررسی مسئولیت کیفری مسلمان در ایراد جنایت بر غیر مسلمان در زمان صلح از منظر

فقه ۳۱

۱-۲ جنایات ۳۲

۱-۲-۱ جنایات عمدی ۳۲

۱-۲-۱-۱ قتل ۳۲

۱-۲-۲ جنایات شبه عمدی ۳۴

۱-۲-۳ جنایات خطای محض ۳۴

۲-۲ مجازات جرایم علیه تمامیت جسمانی اشخاص ۳۵

۱-۲-۲ قصاص ۳۵

۱-۲-۲-۱ ملاک و معیار در ثبوت یا عدم ثبوت قصاص ۳۷

۱-۲-۲-۲ شرایط ثبوت قصاص ۴۰

۱-۲-۲-۱ تساوی در دین ۴۰

۱-۲-۲-۲ انتفاء ابوت بین قاتل و مقتول ۶۲

۱-۲-۲-۳ مهدور الدم نبودن مقتول ۶۵

۳-۲ راه‌های اثبات جرایم علیه تمامیت جسمانی اشخاص ۶۶

۱-۳-۲ اقرار ۶۶

۲-۳-۲ بینه ۶۷

۱-۲-۳-۲ شهادت اهل کتاب در دادگاه اسلامی ۶۷

۳-۳-۲ قسامه: ۶۸

- ۲-۳-۳-۲. نظر فقها در مورد ثبوت یا عدم ثبوت قسامه در جایی که مقتول کافر و متهم
 ۶۹..... مسلمان باشد
- ۲-۳-۳-۵. تحلیف اهل کتاب..... ۷۰.....
- ۲-۴-۴. دیه..... ۷۱.....
- ۲-۴-۱. تعریف دیه..... ۷۱.....
- ۲-۴-۴. دیه بر اساس دین..... ۷۲.....
- ۲-۴-۵. عاقله اهل کتاب..... ۷۵.....
- ۲-۴-۶. دیه ی جنین کافر ذمی..... ۷۶.....
- ۲-۴-۱. سقط جنین زن ذمی بعد از مسلمان شدن..... ۷۷.....
- ۲-۴-۶-۲. سقط جنینی که انتساب او به کافر یا مسلمان مردد است..... ۷۹.....
- ۲-۴-۷. تغلیظ دیه، بر اساس زمان و مکان ارتکاب جرم..... ۸۰.....
- ۲-۴-۱-۷. تغلیظ دیه در مورد قتل غیر مسلمان..... ۸۱.....
- ۲-۴-۸. دیه و ارش اعضای ذمی..... ۸۱.....
- فصل سوم: مسئولیت کیفری مسلمان در ایراد جنایت بر غیر مسلمان در زمان صلح از منظر حقوق و
 بررسی مبانی آن..... ۸۳.....
- ۳-۱. مسئولیت کیفری..... ۸۴.....
- ۳-۱-۱. ویژگی‌های کیفر در اسلام..... ۸۴.....
- ۳-۱-۲. انواع کیفر در حقوق اسلام..... ۸۶.....
- ۳-۱-۴. در اسلام چه کسانی مسئولیت کیفری دارند؟..... ۸۷.....
- ۳-۱-۵. اقسام کیفر..... ۸۸.....
- ۳-۱-۵-۱. کیفر از نظر اصلی بودن..... ۸۸.....

- ۹۰..... ۳-۱-۵-۲. کیفر از نظر وجوب
- ۹۱..... ۳-۱-۳. کیفر از نظر بدنی و مالی
- ۹۲..... ۳-۲-۲. لزوم حفظ امنیت اقلیت‌ها
- ۹۳..... ۳-۲-۱. امنیت جانی و مالی اقلیت‌ها
- ۹۴..... ۳-۳. حقوق قضایی اهل کتاب در جامعه‌ی اسلامی
- ۹۴..... ۳-۳-۱. حق دادخواهی در دادگاهها اسلامی
- ۹۵..... ۳-۳-۲. مبنای رسیدگی قضایی
- ۹۵..... ۳-۳-۳. وظیفه دادگاه در نزاع بین مسلمان و کافر ذمی یا معاهد
- ۹۶..... ۳-۳-۴. حق رسیدگی عادلانه
- ۹۷..... ۳-۳-۵. وکالت اهل کتاب
- ۹۸..... ۳-۴-۴. اصول روابط با غیر مسلمانان
- ۹۸..... ۳-۴-۱. اصل نفی سلطه کفار (نفی سیل)
- ۱۰۱..... ۳-۴-۲. اصل تألیف القلوب
- ۱۰۲..... ۳-۴-۲-۱. قلمرو عملکرد تألیف قلوب
- ۱۰۴..... ۳-۴-۲-۲. مولفه القلوب از مسلمانان چهار دسته اند:
- ۱۰۷..... ۳-۴-۳. اصل وفای به عقود
- ۱۰۹..... ۳-۵-۵. جرایم عمدی علیه اشخاص
- ۱۱۰..... ۳-۵-۱. جرایم عمدی علیه تمامیت جسمانی افراد
- ۱۱۰..... ۳-۵-۱-۱. انسان بودن قربانی
- ۱۱۰..... ۳-۵-۱-۲. توجه جرم به شخص دیگر
- ۱۱۱..... ۳-۵-۱-۳. محقون الدّم بودن قربانی

- ۱۱۴.....۳-۵-۱-۱-جنایات عمدی
- ۱۱۷.....۳-۵-۱-۱-۱-قتل
- ۱۱۹.....۳-۶-۶-مجازات جرایم علیه تمامیت جسمانی اشخاص
- ۱۱۹.....۳-۶-۱-قصاص
- ۱۲۰.....۳-۶-۱-۱-شرایط ثبوت قصاص
- ۱۲۰.....۳-۶-۱-۱-۱-تساوی در دین
- ۱۲۵.....۳-۶-۱-۱-۲-انتفاء ابوت بین قاتل و مقتول
- ۱۲۶.....۳-۷-۷-شرکت در قتل
- ۱۲۷.....۳-۷-۱-شرکت مسلمان با کافر در قتل کافر ذمی
- ۱۲۸.....۳-۸-۸-معاونت در جنایات
- ۱۲۸.....۳-۸-۱-۱-مصادیق مختلف معاونت در جنایات و مجازات آن
- ۱۲۸.....۳-۸-۱-۱-معاونت در جنایات عمدی مسلمان بر کافر
- ۱۲۹.....۳-۸-۱-۲-معاونت در سقط جنین زن غیر مسلمان توسط مسلمان
- ۱۲۹.....۳-۸-۱-۳-معاونت در جنایت ناشی از اشتباه در هویت
- ۱۳۰.....۳-۹-۹-دیه
- ۱۳۰.....۳-۹-۱-ماهیت دیه
- ۱۳۰.....۳-۹-۱-۱-طرفداران نظریه جبران خسارات بودن دیه
- ۱۳۲.....۳-۹-۱-۲-طرفداران نظریه ی مجازات بودن دیه
- ۱۳۳.....۳-۹-۱-۳-ماهیت دو گانه دیه
- ۱۳۳.....۳-۹-۱-۲-میزان دیه اقلیت‌های دینی
- ۱۳۴.....۳-۹-۱-۴-دیه جنین

- ۳-۹-۱-۷-۱. دیه ی جنین کافر ذمی..... ۱۳۶
- ۳-۹-۱-۵. تغلیظ دیه، بر اساس زمان و مکان ارتکاب جرم..... ۱۳۶
- ۳-۹-۱-۵-۱. تغلیظ دیه در مورد قتل غیر مسلمان..... ۱۳۷
- نتیجه گیری و سخن پایانی:..... ۱۳۸
- فهرست و منابع و مأخذ:..... ۱۴۰

فصل اول: کلیات

مقدمه

یکی از بزرگترین اهداف انبیاء در امر رسالت و تبلیغ الهی، احقاق حق، بر پایی عدالت در جوامع بشری، و رساندن بشر به والاترین مراتب کمالی است که برای نیل به این هدف و آرزو، سختی‌ها و دشواری‌های زیادی را متحمل شده‌اند. چه بسا برخی از انبیاء در این راه سخت و دشوار، جان خود را از دست داده‌اند. بنابراین از ابتدای خلقت انسان و بعثت پیامبران، منش انبیاء حق طلبی و عدالت محوری بوده است، حتی در صورت موفقیت در این امر خطیر، و همراه کردن اکثریت مردم به پیروی از فرامین الهی، حقوق اقلیت جامعه را نیز محترم می‌شمردند، و در صورت تضییع، تعرض و تجاوز به حقوق این دسته از افراد، واکنش نشان می‌دادند و برای این اقلیت‌ها، حقوقی در نظر می‌گرفتند و به پیروان خود ابلاغ می‌نمودند، تا بدین گونه از هرگونه تعرض به امنیت جانی و مالی این افراد جلوگیری به عمل آید و به دور از هرگونه ارباب و ترسی، در کنار سایر شهروندان، در جوار مسلمین با آرامش، صلح و صفا زندگی کنند. امروزه در بسیاری از جوامع بشری این مشکل وجود دارد. اقلیت‌هایی که در بسیاری از کشورهای جهان زندگی می‌کنند همیشه در معرض تعرض برخی از افراد افراطی و نژاد پرست قرار می‌گیرند. وقایعی که امروز در جهان کنونی و مدرن در حال رخ دادن است خالی از این گونه اتفاقات سوء نیست. بسیاری از این کشورها که خود را مهد تمدن بشریت می‌دانند. با این معضل و چالش یزرگ در جامعه‌ی خود مواجه هستند. چه بسا متولیان قانون این کشورها کوچکترین عکس‌العملی را در برابر این بی‌عدالتی و تبعیض نشان نمی‌دهند. با ظهور دین اسلام در منطقه‌ای از جهان که در

جهالت محض به سر می‌بردند و با گسترش خود در سایر ممالک و سرزمین‌ها، این شعار قرآنی را به گوش همه آحاد بشریت رساند، که هیچ نژاد، زبان و قومی برتر از سایر نژاد و زبان و قوم‌ها نیست، آنچه که بشر را نزد خداوند منان بزرگتر و گرامی‌تر از دیگران می‌گرداند، عبارت از تقوای الهی.

چنانچه خداوند متعال در آیه ۱۳ سوره حجرات به آن اشاره دارد:

«يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَىٰ وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ»

«ای مردم، ما شما را از یک مرد و زن آفریدیم و شما را تیره‌ها و قبیله‌ها کردیم تا یکدیگر را بشناسید، هر آینه گرامی‌ترین شما نزد خدا، با تقواترین شماست خدا دانا و آگاه است.»

از بدو ظهور اسلام در شبه جزیره عربستان و گسترش آن به خارج از این محدوده، مسلمانان از ابتدا با اقلیت‌های دینی به صورت مسالمت آمیز زندگی کرده‌اند. نمونه‌ی بارز آن در تاریخ اسلام، نامه علی بن ابی طالب علیه السلام می‌باشد که در فرمان حکومتی خود به مالک اشتر، استاندار مصر، نسبت به رعایت حال انصاف و حقوق اقلیت‌ها توصیه می‌کند:

امام علیه السلام در نامه ۵۳ خطاب به مالک اشتر می‌فرماید:

«فَأَيُّهُمْ صِنْفَانِ إِمَّا أَخٌ لَكَ فِي الدِّينِ وَإِمَّا نَظِيرٌ لَكَ فِي الْخَلْقِ»

«مردم دو گروه‌اند، یا برادر دینی تو هستند یا در خلقت شبیه تو می‌باشند.»

در این خطبه به وضوح دیده می‌شود که امیر مومنان رعایت حقوق اقلیت‌های دینی را به مسئولین و کارگزاران خود، توصیه می‌کند.

دین اسلام موظف است که از حقوق این دسته از شهروندان جامعه اسلامی حمایت کند، و تعرض و تجاوز به این دسته از شهروندان را به شدت تقبیح و محکوم می‌کند و در برابر کسانی که به حقوق این گروه از افراد در موارد گوناگون اجتماعی، اقتصادی، قضایی و... تعرض و تعدی بکنند، با آنها به شدت برخورد می‌کند و به سزای اعمالشان می‌رساند. همانگونه که حفاظت از امنیت مالی و جانی و آبروی هر مسلمانی بر دولت و حکومت اسلامی واجب است، حمایت،

محافظت و صیانت از حقوق اقلیت‌های دینی، از جمله امنیت جانی و مالی این طیف از جامعه نیز به تبع خود بر حاکمان اسلامی لازم و واجب است چه اهل کتابی که به عنوان شهروند در جوامع اسلامی زندگی می‌کنند و چه کسانی که به عنوان مستأمن، با اجازه دولت وارد سرزمین‌های اسلامی می‌شوند، در صورت تعدی و تعرض به حقوق این گروه از افراد جامعه، قانون اسلام موظف است به شدت با متعرضان به جان، مال و آبروی آنان برخورد قانونی به عمل آورد و آن‌ها را به سزای اعمال خود برساند.

حکومت اسلامی در راستای اجرای عدالت در جامعه، هیچ تفاوتی بین مسلمان و غیر مسلمان قائل نیست، چنانچه در تاریخ نمونه‌های بارز آن را می‌بینیم. در زمان زمامداری امام علی علیه السلام، وقتی شخص مسیحی با آن حضرت در یک محکمه حضور پیدا می‌کنند و آن حضرت به قاضی دادگاه توصیه می‌کند که بدون توجه به هرگونه سمت و جایگاه حاکم اسلامی، به دعوی طرفین رسیدگی کند، تاریخ بشریت گواه آن است که به غیر از دین اسلام، هیچ مذهب و مکتبی، از این نوع عدالت به خود ندیده است، این عدالت، برابری و مساوات، نشأت گرفته از سیره حضرات معصومین صلوات الله و سلام علیهم می‌باشد. در کجای این دنیا و به ویژه در عصر اخیر، که برخی از کشورهای غربی، خود را مدعی حقوق بشر و مهد آزادی‌های انسانی قلمداد می‌کنند با دموکراسی موجود در صدر اسلام مشاهده می‌شود، برابری می‌کند که حاکم اسلامی نیز در حقوق شهروندی با اقلیت‌های دینی برابر است؟

در این نوشتار با بهره‌گیری از فقه، به خصوص فقه شکوفای مذهب اهل بیت، و نیز آیات و روایات، نظر مفسران و مورخان مسلمان به خصوص نظر مشهور آنان به بحث پیرامون غیر مسلمان از منظر فقها، اصول و روابط و قراردادهای مسلمین با اقلیت‌های دینی و با محوریت مسئولیت کیفری مسلمان، در ایراد جنایت بر غیر مسلمان در زمان صلح از منظر فقه و حقوق پرداخته ایم.

بیان نظر دیدگاه مشهور فقها، مفسران، مورخان و حقوق دانان اسلامی، همچنین تطبیق آنها با قوانین جمهوری اسلامی ایران، در این نوشتار بحث شده است که امیدوارم مورد استفاده قرار بگیرد.

طرح کلی تحقیق

بیان مسأله:

حق حیات بزرگترین نعمت خدا به انسان است. این حق به عنوان یک حق طبیعی و فطری از مهم ترین حقوقی است که دیگران اعم از فرد یا دولت، مکلف به رعایت آن هستند. از آنجا که انسان از بدو تولد حق حیات پیدا می کند و در جهان بینی الهی^۱ از کرامت و احترام ذاتی برخوردار است، از این رو همه انسانها دارای حق حیات و نیز تمامیت جسمانی هستند و نمی توان انسان را از این حق فطری و الهی محروم کرد. پس بنابراین نمی توان جنایتی را بر فرد بدون دلیل و حجت شرعی وارد کرد. حتی خود بشر هم نمی تواند این حق را از خودش سلب کند. به طوری که تجاوز به حق حیات در شرع اسلام به شدت تقبیح می شود. که گویا از تمامی بشریت سلب حیات گردیده است.

به رسمیت شناخته شدن این حقوق اختصاصی به دین مبین اسلام ندارد، بلکه در دیگر ادیان الهی این حقوق لحاظ شده است. در دین مبین اسلام در صورت ایراد جنایت بر افراد اعم از مسلمان و غیر مسلمان شخص خاطی و جانی به مجازات محکوم و عهده دار جبران خسارت خواهد شد. در فقه اسلامی، در صورت ایراد عمدی جنایات مسلمانی بر مسلمان دیگر با وجود شرایط قصاص، شخص جانی به قصاص محکوم می گردد. با توجه به اینکه در بسیاری از کشورها در کنار مسلمانان، اقلیت های مذهبی پیرو ادیان الهی و نیز افراد پیرو مکاتب دیگر زندگی می کنند، جامعه ی اسلامی برای آنها حقوقی در نظر گرفته است تا بتوانند در جوار مسلمانان به صورت

---

^۱ - سوره بقره، آیه ۳۰.

مسالمت آمیز زندگی کنند. بنابراین اگر جنایتی بر این اقلیت‌ها وارد شود، دولت اسلام در صدد دفاع از آن‌ها بر می‌آید. در فقه اسلامی غیر مسلمانان در گروه‌هایی طبقه بندی شده اند که آنان را دارای حق و حقوق می‌دانند و از آن‌ها حمایت می‌کند. و در صورت تعرض به تمامیت جسمانی این اشخاص، از حقوقشان دفاع می‌کند. به طور کلی در مبانی فقهی و آرای فقها، و نیز حقوق موضوعه، به جزئیات این موضوع پرداخته شده است که در این نوشتار تلاش می‌شود وضعیت فقهی-حقوقی آنان در صورت ایراد جنایت توسط مسلمانان، مورد بررسی قرار گیرد.

الف. سوال اصلی:

مسلمان در ایراد جنایت بر غیر مسلمان در زمان صلح از منظر فقه و حقوق چه مسئولیتی دارد؟

ب. سوال‌های فرعی:

۱. منظور از غیر مسلمان چیست؟

۲. چه تفاوتی بین مسئولیت کیفری مسلمان در ایراد جنایت بر غیر مسلمان در زمان صلح با

غیر زمان صلح وجود دارد؟

ضرورت انجام تحقیق:

به این دلیل که این موضوع به صورت همه جانبه، پیشینه ای ندارد و در این زمینه کار انجام نشده است هرچند در موضوعات مشابه آن کار صورت گرفته است. و هم چنین بعضی از مواد قانونی موجود در قانون مجازات اسلامی مصوب سال ۱۳۹۲ در خصوص این موضوع قابل بررسی است تا در صورت وجود خلاءهای قانونی، مواردی پیشنهاد شود.

فرضیه‌های تحقیق:

۱. مسلمان در ایراد جنایت بر غیر مسلمان، مسئولیت کیفری دارد؛ ولی در صورت کشته شدن غیر مسلمان توسط مسلمان، به دلیل فقدان یکی از شرایط قصاص (یعنی تساوی در دین)، مسلمان قصاص نمی‌شود. اما در صورت عادت به قتل غیر مسلمان کشته خواهد شد.

۲. غیر مسلمان شامل اهل کتاب و غیر اهل کتاب می شود.

۳. کفار حربی در صورت قرارداد صلح با مسلمین دارای مصونیت از هر گونه تعرض به مال و جانشان توسط مسلمانان هستند.

پیشینه و سابقه تحقیق:

در زمینه این موضوع، فقها در کتاب جهاد، قصاص و دیات، به طور مفصل به آن پرداخت کرده اند و برخی از پژوهشگران تحقیقاتی را در موضوعات مشابه انجام داده اند که عبارت از:

۱. معرفت، محمدهادی، دیه اهل کتاب، ماهنامه دادرسی، شماره ۱۱، سال ۱۳۷۷

۲. شاهرودی، محمود، دیة الذمی و المستأمن من الکفار، فقه أهل البیت، شماره ۲۴

سال ۱۴۲۲ ق.

۳. مؤید، حسین، بحث حول مقدار دية الذمی، قم، دارالتفسیر، ۱۴۲۳ ق/ ۲۰۰۳ م.

۴. انصاری، سمیرا، بررسی قتل غیر اهل کتاب در فقه و حقوق موضوعه، دانشکده حقوق

موسسه آموزش عالی غیر انتفاعی و غیر دولتی شهید اشرفی اصفهانی.

۵. اکبری اقدم هریس، حسین، بررسی آرا و ادله فقهی اهل کتاب در مذاهب اسلامی،

دانشگاه فردوسی مشهد.

۶. صادقی، کبری، تفاوت دیه مسلمان با اهل کتاب، دانشگاه پیام نور استان تهران.

۷. فانی، سبیکه، احکام جزایی اهل ذمه

۸. کوشکی، موسی، بررسی برابری جنسیت و دین در قصاص نفس در حکومت اسلامی،

دانشگاه تربیت معلم تهران.

۱. مفهوم شناسی:

۱-۱. مسئولیت کیفری

۱-۱-۱. مفهوم لغوی

مسئولیت کیفری از دو واژه ی مسئولیت و کیفر ترکیب شده است، مسئولیت در معنی عام به معنی تکلیف وارد کننده زیان به پاسخ گویی در مقابل دادگاه و بر عهده گرفتن یا تحمل آثار مدنی، کیفری و انتظامی، اعم از تکلیف یا الزام در مقابل بزه دیده یا اجتماع است.^۱ کیفر نیز در لغت به معنی جزا و مجازات قانونی گفته می شود.^۲ فرد به دلیل ارتکاب رفتاری که به موجب قانون برای آن مجازات تعیین شده است، محکوم می شود. به عبارت دیگر تحمیل مجازات یا عمل رنج آور بر فرد به دلیل پیامد رفتاری که به موجب قانون ممنوع شده است، وضع شده است.

۱-۱-۲. مفهوم اصطلاحی

مسئولیت کیفری عبارت از: تکلیف به پاسخ گویی به اعمال مجرمانه و تحمل ضمانت اجرایی کیفری بر حسب شرایط و اشکالی است که قانون مقرر کرده است.^۳ در تعریف دیگری از مسئولیت کیفری، مسئولیت را الزام شخص به تحمل آثار و نتایج اعمال مجرمانه خود تعریف کرده اند. حسب این تعریف شخص در صورتی مسئول اعمال مجرمانه خود خواهد بود، که اهلیت تحمل آثار این اعمال را داشته باشد، یعنی دارای قوه شعور بوده، از سلامت فکری برخوردار و از عیوب ارادی مبرا باشد.^۴

---

^۱ محمد جعفر جعفری لنگرودی، **ترمینولوژی حقوق**، انتشارات گنج دانش، تهران، چاپ سوم، ۱۳۸۹ش. ذیل کلمه مسئولیت.

^۲ - محمد معین، **فرهنگ لغت**، انتشارات فرهنگ نما، چاپ اول ۱۳۸۷، ص ۸۷۲.

^۳ - رضا فرج اللهی، **جرم شناسی و مسئولیت کیفری**، بنیاد حقوقی میزان، چاپ اول تابستان ۱۳۸۹، تهران، ص ۲۱

^۴ - همان، ص ۲۱

۱-۲. قصاص

۱-۲-۱. مفهوم لغوی

مرحوم علامه طباطبایی رضوان الله علیه در تفسیر شریف المیزان درباره قصاص می‌فرماید: «القصاص مصدر قاص يقاص من قص أثره إذا تبعه و منه القصاص لمن يحدث بالآثار و الحکایات كأنه يتبع آثار الماضين فتسمیة القصاص بالقصاص لما فيه من متابعه الجانی فی جنایته فيوقع علیه مثل ما أوقعه علی غیره.^۱»

«کلمه (قصاص) مصدر از (قاص يقاص) است و این کلمه از (قص اثره، جا پای او را تعقیب کرد) می‌باشد، (قصاص - داستان سرا) را هم به همین مناسبت قصاص می‌گویند که آثار و حکایات گذشتگان را حکایت می‌کند، کانه اثر گذشتگان را دنبال می‌نماید، پس اگر قصاص را قصاص نامیده‌اند برای این است که جانی را در جنایتش تعقیب میکنند، و عین آن جنایت که او وارد آورده بر او وارد می‌آورند.»

۱-۲-۲. مفهوم اصطلاحی

قصاص مجازاتی است که شارع مقدس برای کسی در نظر گرفته است که مرتکب جنایت عمدی شده است.

در شرح لمعه درباره قصاص آمده است:

«هو اسم لاستیفاء مثل الجنایة من قتل أو قطع، أو ضرب، أو جرح. و أصله اقتفاء الأثر. يقال: قص أثره إذا تبعه فكأن المقتص يتبع أثر الجانی في فعل مثل فعله.»^۲

«قصاص اسم است برای انجام دادن مثل جنایت ارتکاب شده، از قتل، یا قطع، یا ضرب، یا جرح، و ریشه ی آن به معنی پیروی کردن از اثر است، چون قصاص کننده، اثر جنایتکار را پیروی می‌کند، و کاری مانند آن را انجام می‌دهد.»

---

^۱ - سید محمد حسین طباطبایی، المیزان فی التفسیر القرآن، دفتر انتشارات اسلامی جامعه ی مدرسین حوزه ی علمیه قم، قم، چاپ پنجم، ۱۴۱۷ ه.ق. ج ۱ ص ۴۳۲.

^۲ - شهید ثانی، زین الدین بن علی، الروضة البهية في شرح اللمعة الدمشقية (المحشی - کلاتر)، ۱۰ جلد، کتابفروشی داورى، قم - ایران، اول ۱۴۱۰ ه.ق. ج ۱۰، ص ۱۱.